

Т. В. Гремалюк,

канд. філол. наук, доц.,

Одеська національна музична академія ім. А.В. Нежданової,

доцент кафедри іноземних мов

ЛЕКСИКА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ НОРМИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті здійснено багатоаспектний аналіз динаміки норм написання і вимови слів іншомовного походження в українській літературній мові. Визначено мовні і позамовні чинники, які вплинули на мовну еволюцію та висвітлено процеси нормування запозиченої лексики з урахуванням історичного контексту. Здійснено хронологічний опис усіх редакцій українського правопису та систематизовано найбільш типові зміни, усталення в написанні й вимові іншомовних слів. Доведено, що відсутність чітко сформульованих та сформованих правил правопису запозичених слів призвела до варіативного написання і вимови.

Ключові слова: іншомовні слова, український правопис, орфоепічні та орфографічні норми, лінгвістична дискусія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Представлена розвідка присвячена процесам правописної та вимовної адаптації іншомовної лексики до системи української літературної мови. Значний інтерес з погляду засвоєння запозиченої лексики українською мовою становлять лексикографічні дані, оскільки словники не фіксують слова, а й виконують нормалізаторську функцію, опосередковано відображають загальний рівень культури суспільства. Тому наше дослідження динаміки лексичних норм ґрунтується на лексикографічному матеріалі. **Джерельною базою** слугували словники, які дали змогу простежити за адаптацією чужомовної лексики. Це «Словарь української мови» за редакцією Б.Грінченка [8] та «Російсько-український словник» С.Іваницького/ Ф.Шумлянського [4], тобто матеріал, який характеризує стан лексичних запозичень початку ХХ ст., та «Словники іншомовних слів» за редакцією І.В.Льохіна/ Ф.М.Петрова [9] і О.С.Мельничука [10], що відповідно характеризують стан графем після прийняття правописів редакції 1946 та 1960 років.

Теоретико-методологічні засади: праці відомих учених, науковий доробок яких тією чи іншою мірою охоплює представлені проблеми, зокрема праці А.Гумацької, І.Матвіяса, А.А.Москаленка, О.Муромцевої, В.Німчука, В.Самійленка, О.Д.Пономаріва, І.Фаріон та багатьох інших.

У недалекому минулому згідно з державною політикою колишнього СРСР – створення «новой исторической общности» з її «єдиним общепонятным языком» – українська мова неухильно витискувалась з багатьох сфер існування. Внаслідок спланованих і здійснюваних згори заходів у свідомості українців закріпилися кальки з російської мови. Це стосується і слів іншомовного походження, які потрапляли до нас у вжиток через посередництво російського правопису. З огляду на те, що адаптація іншомовної лексики відбувалась дуже складно (освоєння часто було хаотичним і не підпорядковувалось певним правилам), на нашу думку, потрібен докладний різноаспектний аналіз умов і причин, принципів передачі слів іншомовного походження, їх еволюції в даний період і в подальшому. Ці відомості неодмінно стануть умовою поглиблення знань про іншомовну лексику.

Вітчизняні мовознавці і тепер працюють над новим правописом. Вони мають різні орієнтації, які переважно виявляються в намаганнях, з одного боку, у правописному кодексі нічого не змінювати і, з іншого боку, вдосконалити чинний правопис, зберігши в ньому все апробоване традицією. Цим і зумовлюється **актуальність** представленої розвідки. Отже, отримані результати та зроблені на їх основі висновки поглиблюють розуміння труднощів у засвоєнні іншомовної лексики українською літературною мовою та допоможуть зрозуміти причини нинішніх дискусій мовознавців навколо правописних, термінологічних та лексикографічних проблем, які, на думку багатьох пересічних громадян (і не тільки), є безпідставними і непотрібними.

Формулювання мети та завдання статті. Метою статті є системний аналіз динаміки норм написання і вимови слів іншомовного походження в українській літературній мові. Поставленою метою зумовлені такі **завдання** дослідження: 1) дати основні відомості про етапи формування українського правопису в даний період, зокрема частини, присвяченої словам іншомовного походження; 2) узагальнити погляди українських мовознавців стосовно цієї проблеми; 3) визначити мовні і позамовні чинники, які вплинули на мовну еволюцію та висвітлити процеси нормування лексики з урахуванням історичного контексту; 4) простежити трансформації у запозичених словах протягом даного періоду; 5) систематизувати й описати найбільш типові зміни та усталення в іншомовних словах на прикладах із використаних словників.

Об'єктом статті є орфоепічні та орфографічні особливості української мови, до яких пристосовуються слова іншомовного походження. **Предметом** дослідження є засвоєні українською літературною мовою чужомовні слова, які увійшли в українську мову до ХХ ст. та новітні запозичення.

Теоретична й практична цінність статті полягає у систематизації дискусійних питань щодо становлення вимови та правопису слів іншомовного походження в українській літературній мові. Крім того, матеріали й результати можуть знайти **практичне застосування** у викладанні курсів орфографії сучасної української мови, зокрема лексикології та стилістики, оскільки в сучасній мовній практиці помітна мода порушувати чинні правописні норми. Хоча, на думку О.Забужко, «...щоб порушувати правила, потрібно їх мати» [3, с. 46].

Методи дослідження: методом суцільної вибірки сформовано фактичну базу дослідження; описово-аналітичний метод дав змогу створити узагальнену модель предмета дослідження з урахуванням специфіки його презентацій; зіставний метод.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

1. Спроби уніфікації написання і вимови іншомовної лексики в українській літературній мові (XVII-XIX ст.)

У розвитку української літературної мови важливе місце посідають лексичні запозичення, що, як відомо, є одним із способів поповнення словникового складу будь-якої мови протягом усієї історії її існування. Запозичення іншомовних слів є наслідком географічних, економічних, наукових та інших зв'язків між народами. А у нашому випадку ще й деяке насильницьке насаджування певних слів. Коли, не маючи власної держави, українці жили в різних державах, їхня мова зазнавала певних змін, залежно від місця «гостювання». Тому вироблення єдиних для всіх мовних норм, а відтак – і правопису – процес тривалий, і відбуватиметься він ще не одне десятиліття.

Якщо говорити про становлення написання запозичених слів, варто звернутися ще до початків становлення української мови як літературної, тобто до перших граматик, у яких хоч якось згадуються правила правопису чужих слів. Це дозволить нам зробити висновки про проблеми унормування та уніфікації правил написання, які тягнуться ще з давніх часів. Український правопис веде свій початок ще від глибокої давнини. Упорядником першого правопису в Україні став М.Смотрицький. 1619 р. вийшла у світ відома його праця «Граматики словенския правильное синтагма», де слов'янсько-українську писемність частково пристосовано до української фонетики. Поряд з правилами, які стосуються наших слів, у цій Граматиці згадується декількома словами написання чужих слів, зокрема: про збереження подвоєння, розмежування значення букв **г** і **г**, варіативне вживання в одних і тих же словах різних графем – **ф** і **Ө**, часте вживання **і** [5, с. 36]. Саме цю працю можна вважати першою спробою впорядкувати правопис іншомовних слів.

Наступною роботою, у якій зазначено декілька правил правопису і вимови іншомовних слів, є «Грамматика Малороссійскаго нарѣчія» О.Павловського. Автор, як і М.Смотрицький, розрізняє вимову [**г**] та [**г**]: або як латинське [**h**] або [**g**] (відповідно пропонує писати двома буквами **кг**). Щодо вимови [**ф**], то на відміну від М.Смотрицького, вказує на те, що потрібно вимовляти [**хв**], а **Ө** як потрібне буквосполучення [**хв**] [5, с. 40].

У 90-х роках XIX ст. фонетичний принцип правопису таки переміг етимологічний. Над запровадженням фонетичного правопису в Галичині дуже багато попрацювали Ст.Смаль-Стоцький та Ф.Гартнер, що 1893 року випустили у Львові свою відому працю «Руска граматика». Її можна вважати першою граматиною, у якій більш-менш докладно представлені правила написання іншомовних лексем, до того ж, вони дуже схожі на сучасні правила правопису. Зокрема, азбука подає літери **г** та **г**, але дається замало прикладів, щоб зробити висновок, у яких випадках вживається та чи інша літера. Загалом зустрічається в чужих словах **г**, але інколи і **г**. Нинішнє правило «дев'ятки» не підтримується, хоча, на думку вчених, потрібно писати після **д, т, з, с, ц, ж, ш, ч, р** саме **-и-**. Після **б, п, в, м, ф, г, к, х** пропонують писати **-і-**, що збігається з сучасною нормою. Дещо відрізняється від сучасних правил позиція авторів щодо іншомовних **l** та **n**, які, на їхню думку, потрібно вимовляти м'яко і відповідно писати з **ь, ъ, я, ю, є, ї** після цих літер. Додають також правило (раніше не зустрічалося у правописних кодексах) про вживання сполучення **ію**, пропонуючи передавати його буквосполученням **ію** [5, с. 110-114]. Ця норма схожа на сучасну.

Наступним джерелом, у якому ще більш докладно описуються правила написання слів іншомовного походження, є «Руська правопись із словарцем», видана у Галичині 1904 року Науковим товариством імені Т.Шевченка. У ній здійснюються певні поступки східноукраїнському варіантові літературної мови. Зберігаються правила, зазначені в попередніх граматиках, але, разом з тим, запроваджується декілька нових.

Зокрема, уточнено правило про вживання **Ө, г** лише в іншомовних словах та зазначено, що **au** слід передавати лише через **ав**; додане правило про подвоєння букв на письмі у власних назвах (схоже на сучасне правило) [5, с. 130-135]. Аналізуючи цей правопис, Ст.Смаль-Стоцький у своїй праці «Правописні непорозуміння (критичний відгук на Руську правопись...») пропонує вимовляти так іншомовні слова, як вони вимовляються у тих мовах, з яких прийшли, а писати «тільки по фонетичному» [5, с. 159], тобто не погоджується з авторами «Руської правописі».

Значний внесок у становлення написання чужих слів зробили відомі письменники П.Куліш, І.Франко, І.Нечуй-Левицький, які широко фіксують іншомовні слова у своїх творах. Але не тільки у творах. Останній, наприклад, у своїй «Граматиці українського язика» також прагне розглянути правопис лексики іншомовного походження. Але чомусь зазначає лише правило про відмінювання чужоземних слів, які закінчуються на **-о**, та невідмінюваність тих, які закінчуються на **-е** або на **-і**. Тому ми не можемо зробити висновки про позицію автора щодо правопису слів іншомовного походження.

У кінці XIX ст. питання про ставлення до іншомовних слів знайшло прогресивне розв'язання в працях М.Драгоманова. Теоретичні положення щодо чужих слів засвідчені у його праці «В справі реформи нашої правописі», де він широко користується запозиченнями, зберігаючи подвоєння літер у загальних назвах. Не вживає м'які **[j]** та **[n]**, непослідовно вживає **и** та **і**; для позначення м'якості попереднього приголосного використовує сполучення **ьу, ья**: **бьурократія**; **Ө, ia** передає через **т** та **ia**.

Отже, поступово на кінець XIX – початок XX ст. почали встановлюватись та вироблятися певні правила написання та вимови іншомовних слів, здійснюється їх адаптація та пристосування до системи української мови. Але ці норми були ще не досить упорядкованими.

2. Унормування правопису із залученням державних чинників: з початку XX ст. до 90-х рр. XX ст.

На початок XX ст. припадає найбільш інтенсивне збагачення словникового складу української літературної мови запозиченою лексикою: за відносно короткий час у літературну мову ввійшли й утвердилися слова на позначення головних понять політики, науки, літератури, мистецтва. Тому питання про місце і роль слів іншомовного походження, про межі їх вживання в українській мові неодноразово порушувалось протягом цього періоду. Разом з прагненням учених упорядкувати правила написання українських слів більшу увагу почали звертати й на чужомовну лексику.

Початок 20-х років можна вважати новим періодом у розвитку української літературної мови. З огляду на відсутність систематизованих правил, виникла думка про створення українського правопису. Поряд з розробкою правил написання української лексики вчені значну увагу приділяють іншомовним словам, вмістивши норми в окремі розділи. Укладені І.Огієнком короткі «Головніші правила українського правопису» стали першою науковою системою нашого правопису, які більш-менш упорядкували правила написання іншомовних слів, що лягли в основу першого в Україні академічного правописного кодексу. Але Ф.Шумлянський, зробивши докладний аналіз правопису І.Огієнка, критично оцінив певні, вміщені в ньому, орфографічні рекомендації, а також сформулював теоретичні засади подальшого упорядкування української правописної системи. Він дещо розширив зміст другого розділу «Головніших правил...», додавши правило про вживання буквосполучень **eu, ie, ai** та **e** у французьких словах; про букву **i**, яку треба після голосного звука передавати через **ї**, а в інших випадках писати **и** після приголосних. Розширив правило про **те**, у яких саме випадках вживається **е**: у давно засвоєних словах пропонує

вимовляти [йе], а писати є, в інших випадках – е. У його розвідці збережені правила про вживання **г, ф** та **л** без пом'якшення [5, с. 288-290].

Розвідка Ф.Шумлянського попередила і підготувала вихід у світ академічного правопису 1921 року і дозволила простежити шлях його постанов. Редакція «Найголовніших правил українського правопису» містила значну кількість правил, узятих з аналізу «Головніших правил...» Ф.Шумлянського [5, с.282] Норми, зазначені вченим, були збережені з доданням лише кількох уточнень. Зокрема, що стосується вживання **л**, то м'який [л'] вживається лише у словах, що потрапили до нашої мови через польське посередництво, та перед **й**; також уточнюється правило щодо подвоєння приголосного звука у власних назвах та написання **г** лише у засвоєних прізвищах. Вмістили в цю редакцію і зовсім нові правила: правило «дев'ятки», вживання буквосполучень **іо** та **ау** [5, с. 312-314].

У радянській Україні в цей час за ініціативи комісаріату освіти намагаються укласти новий правопис – удосконалену версію «Найголовніших правил...» (1921). Новий проект українського кодексу було висунуто на обговорення 1926 року, але його відправили на доопрацювання. Дискусія розгорілася – знов-таки – навколо правопису іншомовних слів. Але варто зауважити, що розділ «Правопис чужих слів», який було запропоновано в цьому правописному кодексі, став значно ширшим та удосконаленішим за змістом від попередніх «версій». Наприклад, що стосується вживання **l**, то укладачі більш систематично представили правила, у яких саме випадках вживається [л] чи [л'], подали більше прикладів та вказали винятки. Без змін залишилися правила вживання чужих **g – h, f, Θ (th), s, i – и, e, фр. u, подвоєння**. Лише було додано нові приклади та вказано винятки. Поряд з цим було вміщено нові правила, які не зустрічаються у правописі 1921 року видання. Зокрема, це нові норми, що стосуються грец. літер **β** та **η**, англ. **w**, нім. дифтонга **ei** та сполучень **ea, ua, ao, oe, oa, ue, eo, uu, uo**. Вчені окремо виділили підрозділ про «Групи приголосних із голосними», у якому з'явилися новостворені правила про вживання апострофа та м'якого знака в іншомовних словах, закінчень **-тр, -др** та **г** перед голосними на початку слова. Не змінилося лише правило про написання дифтонгів **au, ou, eu** [5, с. 366-375].

Більшовицький режим, починаючи з 30-х років, розпочав антиукраїнський мовний процес, не обмежувався «зовнішнім» зросійщенням. Паралельно було запроваджено керовану згори практику уподібнення української мови до російської, перетворення її на бліду копію російської, що мало довести її вторинність і меншовартість. Як зазначає В.Лизанчук, «російщення, винищення українців було продуманим, постійним, масовим, методичним у СРСР. Завдяки чому значна частина українців у результаті російщення втратила рідну мову» [6, с.52]. Така політика партії зумовила вихід у світ «антиукраїнського» правопису 1933 року. Для української літературної мови були протиприродними 126 поправок, внесених до цього правопису [7, с.34]. Такими новаціями намагалися нав'язати українській мові правила правопису чужої мови, у даному випадку російської, чинили насилля над українською мовою, затримуючи її природний розвиток. Ці зміни, зокрема, стосуються найболючіших пунктів:

- а) написання **g – h, l, ia, iu, ie**, порівнюючи з кодексом 1928 року;
- б) не збігається правопис гр. **Θ (th), au, ou, ei**;
- в) змінилося правило про написання літери **г** перед голосними на початку слова. Уже помічаємо її відсутність у словах, які починаються на голосний;
- г) зовсім відсутні пункти про передачу іншомовних дифтонгів **ea, oa, ue, oe, uu** та фр. **u, ue**, нім. **ü, ö**, англ. **u**, гр. **η**.

Усе інше у правописному кодексі залишилося без змін.

Навіть під час Вітчизняної війни Академія наук не припиняла праці над орфографією, тому 1946 року ухвалила нову редакцію «Українського правопису». У редакції 1946 року лише поодинокі правила правопису 1928 року було відновлено, навпаки – деякі елементи наближено до російського правопису. І знову це видання правописного «кодексу» літературної мови, в певних місцях, було більш схоже на правопис російської мови, ніж української. Що стосується розділу «Правопису слів іншомовного походження», то будь-які відмінності від російського написання лексем усувалися, тобто робилося все для «єдиного общепонятного язика». Як зазначалось у передмові, основним завданням цього правопису було «насамперед ліквідувати націоналістичні перекручення ... українського правопису» [5, с. 515]. Це зібрання правил повністю копіює правопис 1933 року.

Як бачимо, при реформуванні правопису за радянських часів керувалися не лінгвістичними, а суто політичними мотивами в руслі проголошеної теорії «злиття всіх націй і мов» у єдиний радянський народ і єдину російську мову. Навіть 1960 року дуже мало чого вдалося досягти щодо реабілітації репресованого українського правопису 1928 року. Навпаки, усе змінилося не на користь нашої мови.

3. Питання про вимову і правопис слів іншомовного походження в українській літературній мові від незалежності – до початку XXI ст.

З початком 90-х років для української літературної мови розпочався новий період, оскільки тиск на неї зменшився. Наслідком такої ситуації став вихід у світ чергового видання українського правопису 1990 року [12], який вважається черговою редакцією першого (1946) та другого (1960) всеукраїнських правописів. У виданні 1990 року мовознавці зробили перші кроки до очищення правописної системи від тих регламентацій, що нав'язувалися їй примусово та суперечили духові і природі української мови.

Найпомітнішою рисою редакції 1990 року є реабілітація літери **г**, яка знову посіла належне їй 5-те місце в українській абетці. Але введення літери без вироблених чітких рекомендацій щодо її вживання спричинило нові порушення фонетичної системи, особливо це стосується написання слів іншомовного походження. Проте сам факт повернення цієї літери до алфавіту можна вважати великим плюсом. Що стосується написання чужих слів, яке є одним із найскладніших розділів українського правопису, то воно знову, як це не дивно, викликало найбільше дискусій. Особливо такий різнобій думок (щодо передачі чужомовних слів) має місце у лексемах з чужомовними **l, g, v, Ө (th)**, дифтонгами **au, ou, eu** та інші. Якщо порівнювати з двома попередніми редакціями – 1946 і 1960 р., у третьому виданні «Українського правопису» існують відмінності. Внесено деякі зміни, зокрема у написанні **и** та **і** за правилом «дев'ятки», подвоєння приголосних, спрощено деякі правила написання слів **ы** винятків у різних позиціях, надано можливість застосовувати на свій розсуд, відповідно до традиції, той чи інший варіант написання літери чи буквосполучення (напр., **г** чи **г**: Гете – Гете, **еі** або **ай, яй**: Вайзенборн, Айзенах, Гейне – Гайне, Ляйпціг – Лейпциг) [11, с. 103-109].

Звичайно, цих розбіжностей та деяких інших могло б і не існувати (у крайньому випадку вони могли б бути незначними), якби український правопис зберігав свою стабільність, опирався на народну основу, не орієнтувався на правопис російської мови. Така орієнтація позбавила український правопис національного духу. На думку Т.Лещука, третє видання «Українського правопису» хоч і відводить правопису слів іншомовного походження окремий розділ, але у багатьох випадках обмежується ще загальними положеннями і ніби не звертається безпосередньо до матеріалу, наявного у мові. За російськими правописними зразками знову скопійовано майже всі правила орфографії іншомовних слів [2, с. 441].

Таким чином, лінгвістична дискусія, викликана виходом у світ нового видання «Українського правопису» 1990 року та його перевиданням 1993 року в період незалежної України, окреслила на останнє десятиліття ХХ ст. та на початок ХХІ ст. певні проблеми, які стосуються слів іншомовного походження. Не влаштувала мовознавців і редакція від 1990 року (частково поновивши в правах літеру «г», вона лишила «флот» замість «фльота» й «соли» замість «соли» – як зараз вимагають мовознавці). Відтак у правописі настав цілковитий безлад – кожна наступна редакція вносить зміни на власний розсуд. У багатьох випадках й досі немає єдиної думки щодо передачі чужих слів українською літературною мовою відповідно до її фонетичної системи та граматичної будови. Отже, нинішні дискусії навколо правописних, термінологічних, лексикографічних проблем постали не з примхи окремих мовознавців і літераторів. Їх спричинили деформації українського мовно-культурного процесу, яких він зазнав за радянських часів.

Узагальнюючи, слід зробити висновки: на сьогодні можна виділити три основні принципи, за якими мовознавці пропонують видати черговий правопис:

- лишити чинний правопис (тобто 1946 року видання), виправивши лише текст;
- виробити компромісний варіант із застосуванням варіативності окремих написань;
- орієнтуватися на всеукраїнський правопис 1928 року, тобто змінити все радикально у нині чинному правописі.

До прихильників першої концепції можна віднести таких вчених, як І.Кондратишин, С.Прісовський, І.Ющук та багато інших. Стосовно другої концепції, яка підтримує варіативність написань, то до її прихильників слід віднести М.Жулинського, Т.Лещака, В.Лизанчука, Л.Полюгу та інших. Прибічники радикального правопису: О.Бондар, А.Гумацька, В.Німчук, О.Пономарів, М.Стріха, І.Фаріон – пропонують відновити правила написання іншомовних слів, зазначені у редакції 1928 року. На думку вчених, настала пора рішуче зробити зміни в орфографії, а не чергові «косметичні» виправлення і додатки, не відкладаючи справи на невизначений час. Максим Стріха, наприклад, зазначає, що справді трохи нелогічно, коли пишемо «орфографія», але «ортогональний», хоч обидва походять від грецької мови. Тому написання «катодро» та «Теодосій» не будуть надто дратувати слух – це, знов-таки, спирання на українську народну вимову» [11, с. 15].

Отже, ми прослідкували, що становлення вимови та написання іншомовних слів, яке розпочалось ще з появи перших граматики української мови, досі не завершилось. Уся практика українського письма та формування його норм має дуже складну історію, яку ще належить дослідити й об'єктивно висвітлити на сучасному етапі. Поспішні видання і перевидання «Українського правопису» не давали добрих наслідків в минулому, не дадуть вони нічого і тепер. Обов'язок держави і наукової громадськості – системою певних об'єктивних заходів виправити мовну ситуацію у країні. Адже будь-яка діяльність або бездіяльність може призвести до цілковитого хаосу.

Висновки. Системно проаналізувавши динаміку формування норм написання і вимови слів іншомовного походження в українській літературній мові кінця ХVІІ – поч. ХХІ, яка пов'язана з постійними змінами у правописах цього періоду, можна зробити висновок про складність адаптації іншомовної лексики до фонетичної, граматичної та графічної систем української літературної мови, причиною цього були як зовнішні, так і внутрішні (суто лінгвістичні) чинники. Опрацьовані наукові джерела про історію становлення норм української літературної мови та ілюстративний матеріал, представлений на сторінках джерел, які ми використовували, дає підстави говорити про те, що на пристосування чужих слів впливали як мовні, так і позамовні

чинники. До позамовних, тобто зовнішніх, належать: *по-перше*, відсутність єдиних для всієї країни чітко вироблених літературних норм, яких не могло бути через приналежність українських земель до різних країн, тому засвоєння слів через посередництво різних мов (зокрема російської, угорської та польської літературних мов) зумовлювало утворення двох мовних традицій – західної та центрально-східної; *по-друге*, мовна політика державних установ тієї чи іншої країни стосовно української мови; *по-третє*, відсутність спільних у науковому відношенні критеріїв, виходячи з яких пропонувалися відмінні варіанти фонетико-графічного відтворення запозичення. До мовних ми відносимо нездатність фонетичної системи рідної мови повністю замінити невласливі їй чужі звуки, тобто відсутність повної аналогії навіть між досить близькими звуками мови-джерела й української мови. Оскільки існує певна невідповідність між окремими графемами та позначуваними звуками чужої мови і мовою-приймачем, виникає одна з важливих проблем: за яким принципом передавати іншомовні слова: використовувати транскрипцію чи транслітерацію. Це також спричинило появу в нашій мові декількох варіантів вимови і написання одного й того ж запозиченого слова. На підставі зазначених вище чинників та того, що фонетична система української мови не повністю може відбити особливості звукової системи чужої мови, ми можемо говорити про деяку варіативність (фонетичну та графічну) передачі голосних та приголосних звуків, що свідчить про складний процес стабілізації вимовних та правописних норм слів іншомовного походження в українській літературній мові.

Подальше дослідження плануємо здійснити в напрямку аналізу адаптації запозичених лексем до граматичної системи української мови.

Література

1. *Бондар О.* Реформа українського правопису: за і проти. *Думська площа*. 2001. 16 лютого. С. 9.
2. *Думки з приводу появи «Українського правопису»* (3-те вид., випр. і доп. К.: Наук. думка, 1990. 240 с.). *Записки наукового товариства імені Т.Шевченка*: праці філологічної секції. Львів, 1992. Т.224. С.418-443.
3. *Забужко О.* Анархія літер. *Тиждень*. 2008. 10-16 жовтня. С. 46-47.
4. *Іваницький С., Шумлянський Ф.* Російсько-український словник у 2 т. Вінниця: Нова друкарня Пойлішер, 1918.
5. *Історія українського правопису 16-20 століття: хрестоматія*. Київ: Наук. думка, 2004. 582 с.
6. *Лизанчук В.* Не лукавити словом. Львів: Львівський нац. унів-т ім. І.Франка, 2003. 560 с.
7. *Полюга Л.М.* Традиції і новації при формуванні правописних норм. *Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність*. Львів, 1997. С.33-38.
8. *Словарь української мови в 4 т.* /За ред. Б.Д.Грінченка. Київ: вид-во АМ УРСР, 1959.
9. *Словник іншомовних слів* / За ред. І.В.Льохіна і Ф.М.Петрова. Київ: Державне вид-во політичної літератури УРСР, 1951. 731 с.
10. *Словник іншомовних слів* / За ред. О.С.Мельничука. Київ: Голов. ред. укр. рад.енцик. АН УРСР, 1974. 755 с.
11. *Стріха М.* Українська мова в контексті різних історично-культурних епох. *Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність*. Львів, 1997. С.5-30.

12. Український правопис. АН УРСР, ін-т Мовознавства ім. О.О.Потебні. 3-є вид., виправл. і доп. Київ: Наук. думка, 1990. 239 с.
13. Український правопис. Ін-т Мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2008. 288 с.

References

1. Bondar, O. (2001), *Ukrainian spelling reform: pros and cons [Reforma ukraïnskoho pravopysu: za i proty]*, Duma Square, 16 February, p. 9.
2. *Thoughts on the emergence of "Ukrainian spelling" (1992)* [Dumky z pryvodu poiavy «Ukrainskoho pravopysu»], (3rd ed., Corrected and supplemented by K. : Nauk. Dumka, 1990. 240 p.), Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society: works of the philological section, Lviv, Vol.224. P. 418-443.
3. Zabuzhko, O. (2008), *Anarchy of letters [Anarkhiia liter]*, Week. October 10-16. P. 46-47.
4. Ivanytsky, S., Shumlyansky, F. (1918), Russian-Ukrainian dictionary in 2 volumes [Rosijs'ko-ukrai'ns'kyj slovnyk u 2 t.]. New printing house Poilisher. Vinnytsia.
5. History of Ukrainian spelling of the 16th-20th centuries, (2004), [Istoriia ukraïnskoho pravopysu 16-20 stolittia]: Reader. Nauk. Dumka, Kyiv. 582 p.
6. Lizanchuk, V. (2003), *Do not be deceitful with words [Ne lukavyty slovom]*, Lviv National University. Lviv. 560 p.
7. Polyuga, L.M. (1997), *Traditions and innovations in the formation of spelling rules [Tradysii i novatsii pry formuvanni pravopysnykh norm]*, Ukrainian spelling and scientific terminology: problems of norm and modernity. Lviv. P.33-38.
8. Dictionary of the Ukrainian language in 4 volumes / Ed. BD Grinchenko (1959). [Slovar' ukrai'ns'koi' movy v 4 t. /Za red. B.D.Grinchenka]. Published by the Academy of Sciences of the USSR, Kyiv.
9. Dictionary of foreign words / Ed. I.V.Lokhin and F.M.Petrov (1951). [Slovyk inshomovnykh sliv / Za red. I.V.L'ohina i F.M.Petrova]. State Publishing House of Political Literature of the USSR. Kyiv. 731 p.
10. Dictionary of foreign words / Ed. O.S. Melnichuk (1974). [Slovyk inshomovnykh sliv / Za red. O.S.Mel'nychuka]. Head. ed. ukr. happy enzik. AN URSSR, Kyiv: 1974. 755 p.
11. Strikha, M. (1997), *Ukrainian language in the context of different historical and cultural epochs [Ukrainska mova v konteksti riznykh istorychno-kulturnykh epokh]*, Ukrainian spelling and scientific terminology: problems of norm and modernity. Lviv. P.5-30.
12. Ukrainian spelling, (1990), [Ukrainskyi pravopys]. USSR Academy of Sciences, Institute of Linguistics. O.O.Potebni. 3rd ed., Corrected. and ext. Nauk. opinion, Kyiv. 239 p.
13. Ukrainian spelling (2008), [Ukrainskyi pravopys]. Institute of Linguistics. O.O.Potebni, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine. Nauk. opinion, Kyiv. 288 p.

Т. В. Гремалюк,

*Одесская национальная музыкальная академия им. А.В. Неждановой,
кафедра иностранных языков*

ЗАЙМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА: ПРОБЛЕМЫ НОРМЫ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

В статье осуществлен многоаспектный анализ динамики норм написания и произношения слов иностранного происхождения в украинском литературном языке.

Определены языковые и внеязыковые факторы, которые повлияли на языковую эволюцию и освещены процессы унификации заимствованной лексики с учетом исторического контекста. Осуществлено хронологическое описание всех редакций украинского правописания и систематизированы наиболее типичные изменения, формирования нормы в написании и произношении иностранных слов. Доказано, что отсутствие четко сформулированных и сложившихся правил правописания заимствованных слов привело к вариативному написанию и произношению.

Ключевые слова: иноязычные слова, украинское правописание, орфоэпические и орфографические нормы, лингвистическая дискуссия.

T. V. Gremaliuk,

Odessa National Music Academy named after A.V. Nezhdanova,

Department of Foreign Languages

VOCABULARY OF FOREIGN ORIGIN: PROBLEMS OF NORM IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article presents a multifaceted analysis of the dynamics of spelling and pronunciation of words of foreign origin in the Ukrainian literary language. The research expanded the range of knowledge about the phases of formation of the Ukrainian orthography, in particular, the part devoted to the orthography of foreign tokens and made it possible to explain the changes in the rules of spelling and pronunciation in diachrony. Linguistic and extralinguistic factors that influenced linguistic evolution are identified and the processes of normalization of borrowed vocabulary taking into account the historical context are highlighted. The views of Ukrainian linguists on the norms of spelling and pronunciation of words of foreign origin are generalized. It was stated that although there are few foreign words (approximately 10 percent), compared to other Ukrainian lexical collections, foreign words have provoked and are causing many discussions among linguists about their mastery of the Ukrainian literary language. After all, the legalization of the language norm, its written reflection and its organization in Ukraine is very difficult, which causes heterogeneity of spelling and pronunciation of words of foreign origin. Transformations in borrowed tokens over a long historical period are traced. A chronological description of all editions of the Ukrainian orthography is made and the most typical changes and establishments in the spelling and pronunciation of foreign words are systematized. It is proved that the lack of clearly formulated and formed rules for spelling borrowed words has led to variable spelling and pronunciation. After all, the phonetic system of the Ukrainian language can not fully reflect the peculiarities of the sound system of a foreign language, which indicates a complex process of stabilization of pronunciation and spelling norms of words of foreign origin in the Ukrainian literary language.

Key words: foreign words, Ukrainian spelling, orthoepic and orthographic norms, linguistic discussion.